

УДК 159.922.8:316.647.8

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-4\(50\)-1651-1663](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-4(50)-1651-1663)

Редько Сергій Іванович кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, тел.: (044) 295-34-73, <https://orcid.org/0000-0002-6903-2452>

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація. Діагностика булінгу у підлітковому віці є важливим аспектом психологічної та соціальної роботи з молоддю. Булінг (шкільне цькування) може мати серйозні наслідки для психічного здоров'я підлітків, включаючи депресію, тривожність, низьку самооцінку та навіть суїцидальні думки. Булінг є однією з найактуальніших проблем підліткового віку, що має значний вплив на емоційний стан, самооцінку та подальший соціальний розвиток дітей. За даними досліджень, близько 30% школярів хоча б раз ставали жертвами булінгу, а 10-15% – його активними учасниками. Важливим завданням педагогічних працівників та психологічної служби закладів загальної середньої освіти є своєчасна діагностика цього явища та розробка ефективних стратегій його подолання.

Важливу роль у запобіганні булінгу серед підлітків відводиться нами психологічній діагностиці та корекції. Діагностика булінгу – це непросте завдання, оскільки булінг між дітьми в закладі освіти відбувається насамперед за відсутності контролю дорослих, у місцях, де діти залишаються без нагляду, тобто часто є непомітним. Тому важливо використовувати спеціальні методи діагностики, які спроможні окреслити загальну картину соціально-психологічного клімату в закладі освіти. Психологічна діагностика булінгу є важливим етапом у боротьбі з насильством у закладах освіти. Вона дозволяє виявити випадки булінгу, оцінити їхню серйозність і розробити ефективні методи подолання проблеми. Ось основні аргументи, які обґрунтовують її важливість: раннє виявлення проблеми, запобігання негативним наслідкам, формування безпечного освітнього середовища, розробка ефективних методів втручання, підвищення рівня обізнаності, поінформованості учнів, вчителів, батьків тощо.

Для психологічної діагностики та корекції важливу роль відіграють ряд психодіагностичних методик. До них належать такі: анкетування та опитувальники, проєктивні методики, спостереження та бесіди тощо.

Ефективною щодо профілактики та запобігання булінгу у середовищі підлітків є програма психологічної корекції булінгу серед підлітків.

Основними формами й методами роботи на таких заняттях є інформаційні повідомлення, інтерактивні гри, психологічні ігри, соціально-психологічні вправи, робота в парах, робота в групах, арт-терапія, дискусії, візуалізація, обговорення, рефлексія тощо.

Важливим у діагностиці та профілактиці булінгу серед підлітків є зворотний зв'язок від батьків: батьки часто можуть помітити зміни в поведінці дитини, такі як небажання йти до школи, замкнутість, скарги на однокласників або вчителів.

Діагностика булінгу у підлітковому віці вимагає комплексного підходу, що включає як інструменти діагностики, так і активну участь педагогічного колективу, батьків та самих підлітків. Своєчасне виявлення проблеми дозволяє запобігти серйозним наслідкам і забезпечити здорове соціальне середовище для розвитку молоді.

Ключові слова: булінг, цькування, знущання, жертва, агресор, спостерігачі, переслідування, агресивна поведінка, заклад освіти, підлітки.

Redko Serhii Ivanovych PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Educational Studies and Psychological and Pedagogical Sciences, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, tel.: (044) 295-34-73, <https://orcid.org/0000-0002-6903-2452>

PSYCHOLOGICAL DIAGNOSTICS AND CORRECTION OF BULLYING IN ADOLESCENCE

Abstract. Diagnosis of bullying in adolescence is an important aspect of psychological and social work with youth. Bullying (school bullying) can have serious consequences for the mental health of adolescents, including depression, anxiety, low self-esteem and even suicidal thoughts. Bullying is one of the most pressing problems of adolescence, which has a significant impact on the emotional state, self-esteem and further social development of children. According to research, about 30% of schoolchildren have become victims of bullying at least once, and 10-15% have become its active participants. An important task of pedagogical workers and the psychological service of secondary education institutions is the timely diagnosis of this phenomenon and the development of effective strategies for overcoming it. We assign an important role in preventing bullying among adolescents to psychological diagnostics and correction. Diagnosing bullying is not an easy task, since bullying between children in an educational institution occurs primarily in the absence of adult control, in places where children are left unattended, that is, it is often invisible. Therefore, it is important to use special diagnostic methods that are able to outline the general picture of the socio-psychological climate in an educational institution. Psychological diagnostics of bullying is an important stage in the fight against violence in educational institutions.

It allows you to identify cases of bullying, assess their seriousness and develop effective methods for overcoming the problem. Here are the main arguments that justify its importance: early detection of the problem, prevention of negative consequences, formation of a safe educational environment, development of effective methods of intervention, increasing the level of awareness, awareness of students, teachers, parents, etc.

A number of psychodiagnostic methods play an important role in psychological diagnosis and correction. These include the following: questionnaires and questionnaires, projective techniques, observations and conversations, etc.

Effective in terms of preventing and preventing bullying among adolescents is the program of psychological correction of bullying among adolescents. The main forms and methods of work in such classes are information messages, interactive games, psychological games, socio-psychological exercises, pair work, group work, art therapy, discussions, visualization, discussion, reflection, etc.

Feedback from parents is important in diagnosing and preventing bullying among adolescents: parents can often notice changes in the child's behavior, such as reluctance to go to school, isolation, complaints about classmates or teachers.

Diagnosis of bullying in adolescence requires a comprehensive approach, which includes both diagnostic tools and the active participation of the teaching staff, parents and adolescents themselves. Timely identification of the problem allows you to prevent serious consequences and ensure a healthy social environment for the development of youth.

Keywords: bullying, harassment, mockery, victim, aggressor, observers, persecution, aggressive behavior, educational institution, adolescents.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження визначається тим, що в останні роки збільшилася кількість цькувань та знущань серед підлітків в шкільному середовищі. І те, що на даний момент діти та підлітки все більше і більше стикаються з проблемою знущань та цькувань у школі – є лише одним із прикладів розповсюдженості цього явища в суспільстві.

Україна – в першій десятці країн Європи за поширеністю булінгу серед 11-15-річних школярів. Останні дослідження свідчать, що 67% українських дітей були або жертвами, або кривдниками, або свідками булінгу, за даними ЮНІСЕФ. Чверть із них безпосередньо зазнали цькувань. 48% цих дітей нікому не розповідали про пережите.

Ситуація булінгу призводить до низки педагогічних (шкільна дезадаптація, академічна неуспішність), психологічних (психологічні розлади, закріплення в свідомості негативних уявлень про себе, заниження самооцінки, порушення соціалізації, соціальна дезадаптація) та медичних (травматизація) наслідків.

Ситуація булінгу має колективний характер, тобто всі члени соціальної групи певним чином задіяні в ситуації булінгу. В школі діти утворюють ієрархічну соціальну структуру. Агресивні учні, які займають більш високі

позиції в соціальній структурі, сприймаються однолітками та вчителями як більш популярні. Агресивні учні часто мають високий рівень соціальної компетентності і використовують знущання над іншими як інструмент, щоб маніпулювати та контролювати свій мікро соціум.

Психологічна діагностика булінгу є важливим етапом у боротьбі з насильством у закладах освіти та інших соціальних середовищах. Вона дозволяє виявити випадки булінгу, оцінити їхню серйозність і розробити ефективні методи подолання проблеми. Ось основні аргументи, які обґрунтовують важливість діагностики та корекції булінгу.

1) Раннє виявлення проблеми. Булінг часто залишається прихованим, оскільки жертви можуть боятися говорити про свої страждання. Систематична діагностика допомагає вчасно виявити агресорів і постраждалих, що дає можливість вжити заходів до загострення конфлікту.

2) Запобігання негативним наслідкам. Довготривалий булінг може призвести до серйозних психологічних проблем у жертви, таких як депресія, тривожність, низька самооцінка, а в крайніх випадках – суїцидальні думки. Діагностика допомагає попередити ці наслідки, забезпечуючи своєчасну психологічну допомогу.

3) Формування безпечного середовища. Дослідження булінгу дозволяє закладам освіти створювати безпечне та комфортне середовище для всіх учасників освітнього процесу. Виявлення агресорів та жертв дає змогу впроваджувати корекційні програми та антибулінгові стратегії.

4) Розробка ефективних методів втручання. Без розуміння масштабів і форм булінгу неможливо правильно підібрати стратегії боротьби з ним. Діагностика дозволяє визначити специфіку конфліктів, характер агресії (фізична, вербальна, соціальна тощо) та адаптувати методи корекції під конкретну ситуацію.

5) Підвищення рівня обізнаності. Регулярні дослідження булінгу сприяють підвищенню рівня поінформованості учнів, вчителів, батьків та інших зацікавлених осіб. Це допомагає формувати культуру взаємоповаги та толерантності в суспільстві.

6) Підтримка жертв і корекція поведінки агресорів. Діагностика дає можливість не тільки допомогти жертвам, але й розробити програми для зміни поведінки тих, хто вдається до булінгу. Це сприяє зниженню рівня агресії та повторення випадків насильства.

Отже, психологічна діагностика булінгу є необхідною умовою для ефективного вирішення проблеми, профілактики насильства та створення сприятливого психологічного клімату в закладах освіти і суспільстві загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку ЮНІСЕФ Україна, булінг в українських школах – колосальна проблема, і не тільки через її масштаби, а й через замовчування, яким її оточують. Найстрашнішим в

цькуванні є те, що самі діти його не ідентифікують, не вважають, що знущання, цькування, агресивна поведінка виходять за рамки правил взаємодії в соціумі.

Так, за даними західних, а саме норвезьких дослідників було виявлено, що 12,5% учнів піддавалися регулярним нападам агресії з боку однолітків кожного дня; 17,2% учнів – один раз на тиждень; 13,7% учнів – один раз на місяць та 28,9% учнів – один чи два рази на рік. За даними турецьких дослідників від 10% до 30% дітей та молоді залучені в процес булінгу. За даними грецьких досліджень від 15% до 30% учнів піддаються постійній та систематичній агресії з боку однолітків. За даними британських дослідників 27% учнів початкової школи піддаються знущанням та 10% учнів середніх шкіл [8].

Результати дослідження «Насильство в школі», проведеного у чотирьох регіонах України, показали, що третина з 1236 учнів 20 шкіл Київської, Кіровоградської, Вінницької та Черкаської областей (від 24% до 37%) зазнавала фізичного чи психологічного насильства у школі [10]. Проблема булінгу є не лише педагогічною проблемою, але й соціальною, оскільки призводить до збільшення проявів насильства, жорстокості, адикцій та девіантної поведінки серед молоді.

Норвезький психолог Дан Ольвеус багато працював над темою булінгу і в 1993 році опублікував визначення поняття булінгу серед дітей та підлітків, яке стало загальноприйнятим. Булінг (цькування) – це навмисна систематично повторювана агресивна поведінка, що включає нерівність соціальної влади або фізичної сили [3].

Робота Д. Ольвеуса внесла явище булінгу в психологічне середовище, зробила його значимим і тим, яке слід досліджувати та коректувати, розробляти технології профілактики і припинення цього негативного явища.

Зрештою, проблема булінгу досліджується і в Україні. Увагу слід приділити працям таких вчених, як О. Барліт, А. Барліт, О. Глазман, А. Король, Л. Лушпай, та інших, хоча слід зазначити що українські дослідження ґрунтуються на закордонних розробках теорії булінгу.

До науковців, які сьогодні працювали над цією проблемою можна віднести О. Безпалько (дослідженнями соціально-педагогічних аспектів булінгу), В. Клименко (психологічні особливості агресії та насильства в освітньому середовищі), Л. Гришак (дослідження причин та наслідків булінгу серед підлітків), О. Ковальчук (обґрунтування шляхів профілактики булінгу в школах України), Г. Філь (визначення ролі учителів і батьків у запобіганні цькуванню). Також є багато досліджень на рівні Міністерства освіти і науки України, Інституту модернізації змісту освіти та Національної академії педагогічних наук України.

Мета статті – дослідження особливостей та механізмів психологічної діагностики та корекції булінгу у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми булінгу є дуже актуальною, оскільки в учасників цькування можуть з'являтися тяжкі наслідки психологічного характеру з випадками суїцидів. Про це не перестають говорити в новинах ЗМІ, про це пишуть батьки жертв булінгу в соціальних мережах та на різних форумах, вивченням даної теми займаються психологи, педагоги, соціологи, батьки, медики та працівники правоохоронних органів.

Саме в підлітковому віці, у 12 – 18 років, підліток стикається з новими соціальними ролями і пов'язаними з ними вимогами. Він оцінює світ і ставлення до нього, здійснює стихійний пошук нових відповідей на важливі запитання: «Хто я?», «Ким я хочу стати?». Підлітки можуть відчувати пронизливе почуття своєї непотрібності, душевного розладу і безцільності, іноді кидаються у бік «негативної» ідентичності, делінквентної поведінки.

Булінг відрізняється від сварки між дітьми тим, що:

1) булінг супроводжується реальним фізичним чи психологічним насиллям: жертву висміюють, залякують, draжнять, шантажують, б'ють, псують речі, розповсюджують плітки, бойкотують, оприлюднюють особисту інформацію та фото в соціальних мережах;

2) в ситуації булінгу завжди беруть участь три сторони: той, хто переслідує, той, кого переслідують та ті, хто спостерігають;

3) булінг негативно впливає на всіх учасників, на їхнє фізичне та психічне здоров'я;

4) булінг може виникати спонтанно, коли несподівано для себе дитина опиняється або в ситуації переслідування, або приєднується до переслідувача;

5) якщо булінг відбувся, він може повторюватися багато разів.

Майже всі дослідники визначають булінг як довготривалу та систематичну агресію, але, окрім цього, дане явище розглядають як «підтип агресії», який може приймати багато форм, фізичних і словесних (Е.Пелігріні, С.Салмівалі); деструктивну взаємодію (Р.Дж.Хезлер), частину соціального життя групи (Е.Роланд), неодноразовий напад – соціальний або вербальний – з боку тих, хто має вищий статус (В.Бесаг), тривале, усвідомлене насильство спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститися у фактичній ситуації (Д.Лейн) [10; 5].

Булінг поділяється на: фізичний (побиття, штовхання, псування речей), вербальний (образи, погрози, принизливі коментарі), соціальний ((ігнорування, поширення чуток, ізоляція), кібербулінг (переслідування у соціальних мережах, приниження через інтернет).

Дослідники виокремлюють ключові ознаки булінгу як у жертви, так і у агресора. У жертви булінгу це емоційна нестабільність, плаксивість, тривожність; уникнення шкільного середовища, фізичні ознаки (синяки, подряпини) без пояснення причин; зниження успішності у навчанні. Для агресора характерними є агресивна поведінка, зневажливе ставлення до інших; бажання домінувати та контролювати поведінку інших; відсутність емпатії.

Не кожне здійснюване насильство є булінгом. Серйозність і тривалість цього процесу безпосередньо пов'язані з реакцією жертви на словесну, фізичну або психологічну агресію. Тому необхідно окреслити основні показники та характеристики, які вказують на можливість існування даного явища.

По-перше, необхідно спостерігати за взаємодією тих учнів, у яких при спілкуванні виникає та проявляється фізична чи психологічна агресія і при цьому постійно один із учасників такої взаємодії є домінантним та сам провокує ситуації прояву агресії. Під його впливом жертва відчуває страх, невпевненість, демонструє зміни у поведінці та настрої, погіршення успішності в навчанні або втрату ентузіазму та інтересу до школи. По-друге, необхідно спостерігати за змінами в поведінці учня, який піддається неодноразовим нападам агресії.

Може спостерігатися відстороненість від учителів та однолітків, негативізм при обговоренні теми агресивності, напруженість при появі ровесників, образливість. В окремих випадках ці ознаки і симптоми необов'язково вказують на те, що учень піддається цькуванню. Проте, якщо ці ознаки спостерігаються комплексно або повторюються, необхідне подальше дослідження з метою визначення причин, що впливають таким чином на учня.

Аналізуючи праці західних дослідників, було виявлено, що шкільний булінг має дві основні форми [2; 6].

Фізична форма – умисні поштовхи, удари, стусани, побої, нанесення інших тілесних ушкоджень тощо. До цієї форми булінгу можна віднести сексуальний булінг (дії сексуального характеру).

Психологічна – насильство, пов'язане з дією на психіку, яке наносить психологічну травму шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, створенням напруженої атмосфери для навчання з метою формування зверхнього ставлення групи до аутсайдера, жертви, найчастіше, фізично слабкішої дитини. До цієї форми можна віднести: вербальний булінг; образливі жести або дії; залякування; ізоляцію; вимагання; кібербулінг.

Варто зазначити, що булінг у школі виявляється не лише в діях учнів щодо одне одного, але і в діях учителів щодо учнів чи навпаки. Вчителі у своїй взаємодії з дітьми можуть проявляти таку поведінку, що приносить останнім психологічний біль і обмежує їх право на збереження гідності особистості. Проте виявити таку поведінку, що вказує на булінг, досить складно. Вчитель під час взаємодії з учнями може застосовувати авторитарний стиль управління, який, хоч і може сприйматися дітьми як обмеження їхніх прав, але не є булінгом за визначенням. Іншими проявом булінгу може бути переслідування учнями самого педагога [10].

Жертви булінга переживають важкі емоції – почуття приниження і сором, страх, розпач і злість. Булінг вкрай негативно впливає на соціалізацію жертви, спричиняючи:

1) неадекватне сприймання себе – занижену самооцінку, комплекс неповноцінності, беззахисність;

2) негативне сприймання однолітків – відсторонення від спілкування, самотність, часті пропуски занять у школі;

3) неадекватне сприймання реальності – підвищену тривожність, різноманітні фобії, неврози;

4) девіантну поведінку – схильність до правопорушень, суїцидальні наміри, формування алкогольної, тютюнової чи наркотичної залежності.

Л. Куліш вважає, що основною характеристикою булінгу є емоційне приниження, образа почуттів людини, висловлювання принизливих оцінок щодо іншої людини, що призводить до виключення її з групи [4].

Дослідниця виділяє сім ознак булінгу:

1) емоційне приниження, що включає вербальні і невербальні способи вираження;

2) продовження емоційно образливої і принизливої поведінки впродовж тривалого періоду;

3) непривітна і недовірлива поведінка;

4) втручання у приватне життя людини;

5) погіршення психологічного і фізичного стану людини, на яку спрямована агресія;

6) намір завдати шкоду іншій людині, що дозволяє чи сприяє, щоб ця людина пережила травмуючі події;

7) агресор займає вище становище, ніж його жертва, і відповідно дозволяє собі дії, що принижують гідність і завдають моральної або фізичної шкоди іншій людині [4].

Д. Ольвеус виокремлює наступну рольову структуру булінгу: жертва (пасивна, провокаційна), хуліган (агресор; агресивний, пасивний), спостерігачі. [1; 5; 7]

Розглянемо кожну групу окремо.

Агресивні хулігани – мають агресивну індивідуальність і мотивовані бажанням домінувати над іншими.

Пасивні хулігани – самі не ініціюють процес залякування, а зазвичай підбурюють агресивного хулігана. І як тільки інцидент залякування починається, пасивні хулігани стають учасниками.

Так само як хулігани, жертви є неоднорідною групою. Пасивні жертви безпосередньо не провокують своєю поведінкою хуліганів, вони схильні проявляти хвилювання та тривогу в нових, незвичних для себе ситуаціях.

Провокаційні жертви – ведуть себе досить провокаційно, пробуджуючи негативні реакції у оточуючих їх однолітків, такі як гнів, роздратування.

Спостереження свідків за процесом взаємодії хулігана-жертви супроводжується почуттям страху, дискомфорту, провини і безпорадності, оскільки дуже часто вони самі бояться опинитися на місці жертви. У свідків є

діапазон вибору ставлення до залякування. Вони можуть пасивно прийняти його (нейтрально-байдуже ставлення), відкрито захопити його (позитивне ставлення), або засудити дії хулігана і надати підтримку жертвам (негативне ставлення) [5].

В. Гончаров виокремлює три основні варіанти (типи) дитячої агресії та жорстокості.

Першим є імпульсивно-демонстративний тип. У такої дитини головна мета – продемонструвати себе, звернути на себе увагу. Підлітки ігнорують норми та правила поведінки, але їхні ворожі дії є імпульсивними і швидко змінюються на товариські. Такі діти мають досить невисокий статус у групі однолітків. Їхня загострена потреба в увазі й визнанні не може реалізовуватися через традиційні форми спілкування, тому як засіб самоствердження й самовираження вони використовують агресивні дії.

Другим є нормативно-інструментальний тип. Сюди належать діти, які використовують агресію як норму поведінки у спілкуванні з однолітками. Насильницькі дії виступають засобом досягнення мети. Діяльність цих підлітків вирізняється цілеспрямованістю. При цьому вони завжди прагнуть зайняти лідерські позиції, підкорюючи та пригнічуючи інших. Як правило, їхня фізична агресія не вирізняється особливою жорстокістю. У конфліктних ситуаціях вони ігнорують переживання й образи однолітків, орієнтуючись на свої бажання.

Наступним є цілеспрямовано-ворожий тип. До цієї групи належать підлітки, для яких насильство, завдання шкоди іншому є метою агресивної дії. Вони переживають насолоду від дії, що завдає болю і приниження іншим. Вони застосовують грубий фізичний вплив, що вирізняється особливою жорстокістю, холоднокрівністю. Найбільш характерною для цих дітей є мстивість і злопам'ятство. Діти, які мають виражену ворожу деструктивність, зазвичай вирізняються низьким інтелектом або страждають на психічні розлади. Підліткові акти вандалізму й жорстокості, як правило, здійснюються групою. Разом вчинені антисоціальні дії посилюють відчуття групової солідарності, що доходять у момент дії до стану ейфорії. І коли все минає, самі підлітки не можуть пояснити своїх дій та вчинків [9].

Враховуючи теоретичні та емпіричні дані, що наведені вище, можемо вважати, що булінг серед підлітків у школі – це соціально-психологічне явище, для якого характерне використання будь-яких дій однієї людини щодо іншої (учень – учень, учитель – учень, учень – учитель) в умовах освітнього середовища, внаслідок яких завдається шкода фізичному і/або психічному здоров'ю індивіда. При цьому слід враховувати, що шкільне насильство:

- 1) породжують не випадкові дії, а навмисні (проте агресори приховують свої справжні наміри);
- 2) характеризується порушенням особистих прав і свобод конкретної людини;

3) унеможливлює самозахист індивіда через асиметрію сил (одна сторона завжди має переваги над іншою).

Враховуючи те, що цькування носить груповий та масовий характер, то його подолання повинно носити комплексний характер, тобто включати не лише роботу з окремими дітьми (або – виключно з жертвами), але й з учнівськими колективами та суспільством у цілому.

Зважаючи на викладене вище, варто зазначити, що велику роль у запобіганні булінгу серед підлітків відводиться нами психологічній діагностиці та корекції. Для психологічної діагностики та корекції важливу роль відіграють ряд психодіагностичних методів та методик, до яких ми віднесли такі.

Анкетування та опитувальники. До найбільш ефективних належить, на нашу думку, методика Д. Ольвеуса для виявлення булінгу у шкільному середовищі та опитувальник для оцінки рівня агресивності Басса-Даркі.

Крім того, під час проведення дослідження доречно використати наступні психодіагностичні методики: тест-опитувальник рівня агресивності та конфліктності Є.П. Ільїна – П.О. Ковальова; методику діагностики акцентуацій характеру і темпераменту особистості Г. Шмішека, К. Леонгарда (варіант для дітей та підлітків); метод соціометрії; методику «Самооцінка психічних станів» Айзенка; тест-опитувальник самооцінки особистості Дембо – Рубінштейна; проєктивний тест «Я і мої друзі».

Діагностика булінгу – це непросте завдання, оскільки булінг між дітьми в закладі освіти відбувається насамперед за відсутності контролю дорослих, у місцях, де діти залишаються без нагляду і тому часто є непомітним. Тому важливо використовувати спеціальні методи діагностики, які спроможні окреслити загальну картину соціально-психологічного клімату в закладі освіти.

Добрим допоміжним засобом опосередкованого (анонімного) спілкування може стати поштова скринька «Стоп-булінг» або скринька довіри, в яку діти можуть написати повідомлення про те, що їх турбує. Скринька має регулярно переглядатися і бути елементом системного спілкування щодо протидії булінгу. Діти мають регулярно отримувати зворотній зв'язок, знати, хто саме буде читати листи, бути впевненими, що жоден лист не залишиться без реагування. Ця скринька може бути віртуальною (електронною). Головне, щоб вона допомагала подолати бар'єри встановлення контакту, допускала анонімність, сприяла відновленню довіри і полегшувала процес отримання важливої інформації про булінг.

Вагому інформацію для психологічної служби закладу освіти та вчителів надають методи спостереження і бесіди, а саме: аналіз поведінки учнів у соціальних ситуаціях та глибинні інтерв'ю з підлітками та вчителями.

Ефективною щодо профілактики та запобігання булінгу у середовищі підлітків є програма психологічної корекції булінгу серед підлітків. Вона може

включати, зокрема, 8-10 занять тривалістю 45-60 хвилин, по одному заняттю на тиждень протягом місяця. Метою таких занять є досягнення позитивних поведінкових змін, усунення агресивних проявів у міжособистісних стосунках, вміння контролювати свої емоції та проявляти повагу під час спілкування по відношенню до оточуючих. Основними формами й методами роботи на таких заняттях є інформаційні повідомлення, інтерактивні гри, психологічні ігри, соціально-психологічні вправи, робота в парах, робота в групах, арт-терапія, дискусії, візуалізація, обговорення, рефлексія тощо. Як свідчить практичний досвід, програма, в цілому, має позитивні результати. Впродовж занять у підлітків формуються життєво необхідні навички та вміння, а саме: позитивно спілкуватися, справлятися з бурхливими емоціями, знаходити оптимальний вихід з конфліктних ситуацій.

Комплексне застосування психологічної діагностики та корекції булінгу серед школярів підліткового віку дозволить сформування у здобувачів освіти здатність протистояти булінгу, навички ненасильницької поведінки та побудови конструктивного діалогу, розуміння поняття «мир», усвідомлення власної значущості та усвідомлення конфлікту як важливої та невід'ємної частини життя, створити особисту мирну стратегію поведінки в конфлікті.

Позитивним для школярів при цьому є опанування та формування ненасильницької моделі поведінки, комунікації та вирішення конфліктів, підвищення власної самооцінки, самовизначення.

Для педагогів позитивним стане опанування та формування ненасильницької моделі поведінки, комунікації та вирішення конфліктів, підвищення власної психолого-педагогічної кваліфікації, дозволить бути педагогом-миротворцем та здійснювати освітню діяльність в безпечному середовищі.

Для закладу освіти комплексне застосування психологічної діагностики та корекції булінгу створить умови бути інноваційним, з безпечним освітнім середовищем, дружньою атмосферою між всіма учасниками та учасницям освітнього процесу з чіткою системою профілактики насильства, конфліктів та правопорушень, з дієвою службою порозуміння.

Важливим у діагностиці та профілактиці булінгу серед підлітків є зворотний зв'язок від батьків: батьки часто можуть помітити зміни в поведінці дитини, такі як небажання йти до школи, замкнутість, скарги на однокласників або вчителів тощо.

Висновки. За своєю сутністю булінг – це специфічна форма взаємодії агресивного характеру, при якій сильніша (авторитетніша) особа (або група осіб) систематично і цілеспрямовано переслідує іншу (слабшу, аутсайдера). Ситуація булінгу не обмежується лише ролями «агресора» і «жертви», вона «втягує» і інших, робить їх активними або пасивними учасниками цих відносин.

Булінг у підлітковому віці є серйозною проблемою, що потребує раннього виявлення та застосування ефективних заходів корекції. Використання

сучасних методів психологічної діагностики дозволяє вчасно виявити булінг та розробити індивідуальні стратегії допомоги. Діагностика булінгу у підлітковому віці вимагає комплексного підходу, що включає як інструменти діагностики та корекції, так і активну участь педагогічного колективу, батьків та самих підлітків. Своєчасне виявлення проблеми дозволяє запобігти серйозних наслідків і забезпечити здорове соціальне середовище для розвитку молоді.

Література:

1. Espelage D L. M. Bullying in American schools: a social-ecological perspective on prevention and intervention /L D. Espelage, S. M. Swearer. – London.: Lawrence Erlbaum associates, publishers Mahwah, 2014. – 385 p.
2. Olweus D. Bullying at school: tackling the problem (2001) / D. Olweus // Research Centre for Health Promotion, University of Bergen // www.oecdobserver.org.
3. Olweus D. Bullying at school: What we know what we can do. N.Y.: Wiley-Black -well, 1993a.
4. Randall P. Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and Their Victims / P.Randall. – Florence, KY, USA: Brunner-Routledge, 2019.
5. Salmivalli C. Bullying as a Group Process: Participant Roles and Their Relations to Social Status Within the Group / C. Salmivalli, K. Lagerspetz, K. Bjorkqvist, K. Osterman // Aggressive behavior – 2016. – Vol. 22. – pp. 1-15.
6. Sampson R. Bullying in Schools / R. Sampson // Problem-Oriented Guides for Police. Problem-Specific Guides Series. – №12. – pp. 1-49.
7. Seeley K. Peer Victimization in Schools: A Set of Quantitative and Qualitative Studies of the Connections Among Peer Victimization, School Engagement, Truancy, School Achievement, and Other Outcomes /K. Seeley, M. L. Tombari, J. Bennett, B. Jason – Denver.: National Center for School Engagement, 2019. – 291 p.
8. Tasgin E. The Types of Bullying in Turkish Primary Schools / E. Tasgin // Georgian Electronic Scientific journal Education science and Psychology. – 2017. – № 1(10). – pp. 12-18.
9. Гончаров В.В. Жорстока поведінка в підлітковому середовищі/ В.В. Гончаров// Соціальний педагог. – 2020. - №11. – С. 59-61.
10. Стельмах С. Булінг у школі та його наслідки / С. Стельмах // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / [За заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Вип LVI. – Слов'янськ: СДПУ, 2019. – С. 431-440.

References:

1. Espelage D L. M. Bullying in American schools: a social-ecological perspective on prevention and intervention /L D. Espelage, S. M. Swearer. – London.: Lawrence Erlbaum associates, publishers Mahwah, 2014. – 385 p.
2. Olweus D. Bullying at school: tackling the problem (2001) / D. Olweus // Research Centre for Health Promotion, University of Bergen // www.oecdobserver.org.
3. Olweus D. Bullying at school: What we know what we can do. N.Y.: Wiley-Black -well, 1993a.
4. Randall P. Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and Their Victims / P.Randall. – Florence, KY, USA: Brunner-Routledge, 2019.
5. Salmivalli C. Bullying as a Group Process: Participant Roles and Their Relations to Social Status Within the Group / C. Salmivalli, K. Lagerspetz, K. Bjorkqvist, K. Osterman // Aggressive behavior – 2016. – Vol. 22. – pp. 1-15.

6. Sampson R. Bullying in Schools / R. Sampson // Problem-Oriented Guides for Police. Problem-Specific Guides Series. – №12. – pp. 1-49.
7. Seeley K. Peer Victimization in Schools: A Set of Quantitative and Qualitative Studies of the Connections Among Peer Victimization, School Engagement, Truancy, School Achievement, and Other Outcomes /K. Seeley, M. L. Tombari, J. Bennett, B. Jason – Denver.: National Center for School Engagement, 2019. – 291 p.
8. Tasgin E. The Types of Bullying in Turkish Primary Schools / E. Tasgin // Georgian Electronic Scientific journal Education science and Psychology. – 2017. – № 1(10). – pp. 12-18.
9. Goncharov V.V. Cruel behavior in the adolescent environment/ V.V. Goncharov// Social educator. – 2020. - No. 11. – P. 59-61.
10. Stelmakh S. Bullying in school and its consequences / S. Stelmakh // Humanization of the educational process: collection of scientific works / [General editorship of prof. V. I. Sipchenko]. – Issue LVI. – Slavyansk: SDPU, 2019. – P. 431-440.